

ОРУС ТИЛДҮҮ БАЛА БАКЧАЛАРДА КЫРГЫЗ ТИЛИН ҮЙРӨТҮҮНҮН ҮКМАЛАРЫ

Методы обучения кыргызскому языку в русскоязычных детских садах

Methods of teaching Kyrgyz language in Russian-speaking kindergartens

Аннотация: макалада кыргыз тилин бала бакчалардан баштап үйрөтүүдөгү бир нече интерактивдүү ыкмалары, бала бакчадагы балдардын жаш өзгөчөлүктөрүнө ылайыкташтырылган маселелер сунушталган.

Аннотация: в статье рассмотрены несколько вариантов интерактивных методов обучения кыргызского языка начиная с детских садов.

Согласно особенностям детского возраста, в детские сады предложены подходящие примеры для обучения

Annotation: the article discusses several options for interactive methods of teaching Kyrgyz language since kindergarten. According to the characteristics of childhood, kindergartens offered suitable examples for learning.

Негизги сөздөр: бала бакча; оюн; ыкма; жаш; кенже топ; ортончу топ; жогорку топ; мектепке даярдоочу топ; мектеп; тарбия;

Ключевые слова: детский сад; игра; метод; возраст; школа; дидактика; младшая группа; средняя группа; старшая группа; подготовительная группа; школа; воспитание

Keywords: kindergarten; a game; method; age; school; didactics; the younger group; the middle group; senior group; preparatory group; school; training

Элибизде: «Жаштар биздин келечегибиз» - деп бекеринен айтылбаса керек. Жаштарды кичинесинен тарбиялоо, жетишээрлик билим берүү бул биздин чоң милдетибиз болуп эсептелет. Эгерде келечек жашоо оңолуп, бардыгыбыз каалагандай ийгиликке жеткибиз келсе, кыргыз тилинин деңгээлин өстүргүбүз келсе, анда сөзсүз жаштарга мыкты тарбия, билим берүүнү бала бакчалардан баштообуз керек. Өзгөчө бардык бала бакчаларда, кыргыз тилин окутууну жакшыртсак, азыркы күндө көйгөйлүү

маселелердин бири болгон, кыргыз тилинде сүйлөй албаган кыргыз жарандары азаймак деген ойго келебиз. Мындай учурда эки маселеге көңүл бурушубуз керек:

1. Бала бакчаларда кыргыз тилин мыкты деңгээлде окутуу үчүн атайын программа иштеп чыгуу керек.

2. Иштелип чыккан программага жараша окуу жана көрсөтмө куралдар, усулдук артыкчылыктардын болушу шарт.

Бүгүнкү күндө мына ушундай көйгөйлөргө учурап келебиз. Бул көйгөйлөрдү чечүүгө мындай сунушту мисал келтирсек болот.

Орус тилдүү бала бакчаларда кыргыз тилин окутууну жүргүзүүдө балдардын жаш өзгөчөлүктөрүнө жараша 4 топко бөлүштүрсөк болот:

1. Кенже топ (2-3 жаш)
2. Ортончу топ (4-5 жаш)

3. Жогорку топ (5-6 жаш)
4. Мектепке даярдоочу топ (6-7 жаш)

Кыргыз тили сабагындагы мугалимдин негизги милдеттеринин бири – топтордогу балдардын жаш өзгөчөлүгүнө ылайыктап дидактикалык оюндарды, көнүгүү иштерди, аңгемелешүү, пикир алышуу, талкуу иштерин жүргүзүүсү зарыл. «Мектепке чейинки билим берүү мекемесинде тарбия-билим берүүнүн эффективдүүлүгүн үй-бүлөнү педагогикалык процеске

тартуу менен биргеликте кароо керек»¹-деген пикирге толугу менен кошулабыз. Анткени, сабакта балдардын кабыл алуусу, айтып берүүсү, сүйлөөсү бир сабактын алкагында эле калыптанып калбайт. Ошондуктан, ата-эне балдарынын бала бакчада тарбияланып жатат дебестен ар дайым балдарынын үйрөнгөн нерселерин кунт коюу менен угуп, өз учурунда мактап, туура эмес айтып жаткан болсо акырын түшүндүрүү менен оңдошу керек. Мындай эки тараптуу иш жүргүзүлбөсө натыйжалуулук төмөнкү көрсөткүчтө болору шексиз.

1. Кенже топто кыргыз тилин үйрөтүүдө 7-10 минут убакыт бөлүштүрсө жетишээрлик. Алар эң эле ойноок болушкандыктан, албетте, алардын көңүлүн бурдуруу зарыл. Эң жөнөкөй, жеңил заттардын аталышы, айлана – чөйрө, жаратылыш, жан – жаныбарлар, жашылча - жемиш сыяктуу айтууга оңой болгон сөздөрдү үйрөтүүдө алгач алардын сүрөтүн көрсөтүп, андан соң атап, кайталатабыз. Мисалы: ата, апа, эже, ага, нан, суу, күн, ай, жер – дегендер сыяктуу үч-төрт тамгадан турган сөздөр. Жаңы гана сүйлөгөндү үйрөнүп жаткан наристелер бат унутуп калбас үчүн сүрөттү кайталоо ар дайым жүргүзүлүшү талап кылынат. Ал эми кайталоо учурунда тарбиячы мугалим наристелерге жөн эле кайталатып жаттатып койбостон,

туура айтуусуна көңүл буруусу зарыл. Эгерде, балдардын сүйлөөсүнө көңүл бурулбай калса, кандай кабыл алып, кандай жаттап, кандай сүйлөп баштаса ал сөз ошол бойдон калыптанып айтылып калат. Кийин оңдоп сүйлөтүү кыйынчылыкты туудурат. Жалпылап айтканда бала кандай чөйрөдө болбосун, мейли бала бакчада, мейли үйдө алар менен кадимки чөйрө менен сүйлөшкөндөй сүйлөшүү зарыл. Бала тили бал дегендей, ар бир бала тили чыгып сүйлөп баштаганда кээ бир тамгаларга тили келбей булдуруктап сүйлөшү мүмкүн. Албетте, бул учурда ата-эненин ичи элжиреп, баланын айткан сөзүн дал өзүндөй кайталап колдонуушу мүмкүн. Эскертүү: Жаңы тили чыгып келе жаткан балага тыбыштарды туура эмес айтып сүйлөшпөө керек.

2. Ортончу топто кыргыз тилин үйрөтүүдө 10-12 минут убакыт бөлүштүрүүгө болот. Бул топтогу балдар сөздөрдү так сүйлөп, эс-тутуму жакшырып калгандыктан эки сөздү кошуп айтууга үйрөтсөк болот. Мындай шартта кыска диалогдорду колдонуу натыйжалуу. Мисалы:

а)

– Салам.

- Салам.

- Атың ким?

-Атым Нурбек.

б)

- Канча жаштасың?

- Төрт.

Диалогдорду үйрөтүү учурунда тарбиячы мугалим балдардын сөздү туура сүйлөп жатканына чоң маани берип, аларды «Ө», «Ү», «А» тыбыштарын туура айтууга үйрөтүү. Көпчүлүк учурда сөз менен көнүгүү жасатуу. Көнүгүүлөрдө «Ө», «Ү», «А» тыбыштары катышкан сөздөр болуусу шарт. Сөздөрдү айттырып гана тим болбостон, орто топтогу балдарга ар кандай ырларды, табышмак, макал, жеңил айтылган жаңылмачтарды жаттатуу да чоң мааниге ээ. Жаттаган нерселеринин маанисин түшүндүрүп, унутуп калбас үчүн ар дайым кайталатып туру зарыл. анткени, бала билген нерсесин кайталап турбаса унутуп калаары бышык. Эгерде, ырларды

¹ Каразакова З.Ж. Балдар бакчасынын орус, өзбек тайпаларынын улантуучу топторуна кыргыз (мамлекеттик) тилин үйрөтүү. Ош: 2013-ж. 3-бет.

оюн аркылуу үйрөтсөк, көңүлдүү да болот, балдардын кыймыл-аракети ден-соолуктарына пайдалуу. А.Осмоновдун оюндуу ырларынан мисал кетире кетели:

ТҮЛКҮ МЕНЕН КАЗДАР

Түлкү: -*Каа, каа калың каз,*

Аламанова А.У.

78

Кача албайсың, алың аз.

Каздар: -*Ой, ой, куу түлкү,*

Куулук кылбай, оозуң бас.

Түлкү: -*Каа, каа калың каз,*

Кармап жеймин, кардым ач.

Каздар: -*Ай, ай, ач түлкү,*

Андай дебе, балам жаши.

Түлкү:

-Май, май, майпаңдап,

Майпаңдабай, бери бас!

Каздар: -*Кой, кой, шум түлкү,*

Кичүү балам жылаңбаши.

Түлкү: -*Бой, бой, бойтоңдоп,*

Бойтоңдошуң эң ырас.

Каздар: -*Эй, эй куу түлкү,*

Эки балам жылаңбаши

Түлкү: -*Укпаймын сөзүңдү,*

Кармап жеймин,

кана кач! (Каздар качышат, түлкү кубалайт, аңгыча, күчүк чыга калат).

Күчүк: - *Ау, ау, ач түлкү!*

Казды күчүк алдырбас.

Түлкү: - *Борс, борс, борсулдак!*

Кайдан чыктың корсулдап?

Күчүк: -*Шып, шып, шыпылдак,*

Шыпылдаган куу чунак.

Түлкү: -*Мага үрүүгө башың жаши.*

Күчүк: -*Ау, ау ач түлкү, батыр болсоң, кел, кармаши*

(Түлкү качат, күчүк кубалайт).

Каздар: - *Ка, ка, ка, ка,*

Нээти жаман ач түлкү,

Бизди жебей, жегин таши.

Ка, ка, ка, ка,

Бизди жебей, жегин таши. (Түлкү качып кетет, күчүк каздарды кайтарып калат)².

31.12.1944 КОЙСАРЫ

Бул оюн ырынын максаты балдарга кыргыз тилин үйрөтүү менен биргеликте таалим-тарбия берүү. Ошондой эле бул ырда ар кандай ролдор болгондуктан топтогу балдарды бөлүп, маселен, бир топто 15 бала бар бол-

² А. Осмонов, Түлкү менен каздар (балдар үчүн ырлар) Б., 2015. Түзгөн Нурлан Калыбеков)

со, аларды 3 ролго ылайыкташтырабыз да, кыймыл аракет менен ырды аткарабыз. Каздар – мээримдүү, боорукер эненин образын жараткандыктан бул ролду аткарып жаткандар интонациясын тууралап, элестүү аткарышы керек. Күчүк – өз милдетин мыкты аткарган өтө сак, эр жүрөк образды өзүнө камтыйт. Түлкү – даяр оокатка көнгөн, өз колу менен эч нерсе жасай албаган, амалданып гана башкаларды алдап куулук кылганга көнгөн образды алып жүрөт. Мына ушундай образдарды балдар кыймыл-аракет менен жасап, түшүнүшөт да, жаман, жакшы эмне экенин көргөн соң, күчүк болом-деп талашышат. Анткени ар бир бала жакшы болууга тырышат. Тарбиялык маанисинде мээримдүү болуу менен өз ишин так аткарган эр жүрөк, эч нерседен коркпогон жакшы инсан болуу. Бул ырды балдар бүт жан дүйнөсү менен кабыл алат, анткени, сүйлөө, көрүү, кыймыл-аракет, угуу-функциялары бир эле учурда иштейт. Биринчиден кыймыл-аракет эстеп калууну жакшыртат, экинчиден дене – тарбиялык көнүгүү боло алат. Мындай ырлар өтө эле көп, ошондуктан, мугалим-тарбиячы ырларды маани-мазмунуна карап, тарбиялык жактан балдарга үлгүлүү болууну үйрөтө турганын тандоосу керек.

3. Жогорку топ 5-6 жаш бул куракта балдар көп нерсеге түшүнүп, көп нерселер туурасында суроолорду берип, жооп берүүнү талап кыла башташат. «Балдар өздөрү көргөн нерселер туурасында айтып гана бербестен, ал туурасында эмнелерди ойлоп жатканын, жыйынтыгы кандай болушу керектигин айтышып, ошол жыйынтыкты күтүшөт»³. Демек, балдар мультфильм, балдар жөнүндөгү кинолорду көрүп калышса кадимкидей кызыгып, жыйынтык чыгары, аларды кайра айтып бере алышат.

4. Мектепке даярдоо тобунда балдар уккан нерселерин кайра айтып берип, интонацияны туура коюп (басым, тынымдарды да туура пайдалана алат), бир канча сүйлөмдү кошуп текст түзө алат. Бул учурда жазууга да көңүл бурулушу керек. Сабак учурунда ар кандай темада аңгемелешүү жүргүзсөк болот. Сүрөттүү тексттерди көрсөтүү менен балдардын ойлоо сезимин өркүндөтүү талапка ылайык. Мисалы *жаз* деген теманы алалы.

Жаз келди, жылыи баштады. Асманды

каптап, жамгыр жаады. Бактар бүчүр байлай баштады.

Жогорудагыдай тексттерди даярдап, кээде сүрөттүн ордуна сөздөрдүн өзүн жазып, бирок үндүү тамгаларды алып салып, *К...Н, Б...Л...Т* сыяктуу мисалда балдарга жаздырсак болот. Бул сыяктуу кызыкты

руучу мисалдар өтө көп, ар бирин кырдаалга жараша колдонуу керек. Мектепке даярдоо тобунда балдардын сабакка болгон кызыгууларын арттырып, сабактан тажабагандай мисалдар аркылуу өткөрүлүшү зарыл. Бала бакчаларда кыргыз тилин үйрөтүү сабактары жумасына эки, ашып кетсе үч жолу өткөрүлүп турат. Таптакыр кыргыз тилин билбеген орус тилдүү бала бакчаларында кыргыз тили жумасына беш жолу өтүлүп турса, жогорку натыйжа бербесе да, кандайдыр бир жыйынтык чыкмак.

Ал эми, кыргыз тили сабагында жогорудагыдай мисалдар менен эле сабактарды өтпөстөн, кызыктуу жомокторду үн кубулжутуп окуп берип, мыкты сапаттарга ээ болгон келечек ээлерин тарбияласа болот. Анткени, кенже балдарга арналган жомоктор өсүп, жетилип келе жаткан балдардын жан дүйнөсүн кеңейтип, көз карашын өзгөртөт. Ар кандай кырдаалда жаман, жакшы деген эмне экендигин айырмалап биле алышат. Тилекке каршы, бүгүнкү учурда ата-энелер балдарына жомокторду айтып бермек түгүл, даяр китепти алып окуп бербей каышты. Бул дагы келечек муундун

жеттиштүү деңгээлде таалим-тарбия албай калышына чоң таасирин тийгизүүдө. Мындай учурда бала бакчаларда эмгектенген тарбиячынын ролу чоң десек жаңылышпаспыз. Анткени, «тил

³ Л. М. Козырева, Развитие речи дети от рождения до 5 лет), Ярославль, 2001-ж. 103-б.

боюнча өтүлүүчү ар бир сабак-бул мугалимдин билимине, тажрыйбасына, окутууга жасаган мамилесине, чыгармачылыгына негизделген, окучу менен биримдикте бир максатты көздөгөн бирдиктүү ишмердүүлүк. Ал-кандайдыр бир рамкага (убакыттан башка) чектелбеген, кайталангыс, өзгөртүүгө, кошумча-алымчага дайыма дуушар болуучу өзгөрмөлүү, өнүгүүчү жандуу процесс»⁴. Чындыгында бала бакчада болобу, мектептерде болобу тилди окутуп жаткан ар бир мугалим өз ишин мыкты билгендиги менен окуучуларды өзүнө тарта алат. Мындай учурда сабактын натыйжалуулугу арта бермекчи.

Адабияттар

1. Каразакова З.Ж. Балдар бакчасынын орус, өзбек тайпаларынын улантуучу топторуна кыргыз (мамлекеттик) тилин үйрөтүү. Ош: 2013-ж. 3-бет.
2. Л. М. Козырева, Развитие речи (дети от рождения до 5 лет), Ярославль, 2001-ж. 103-б.
3. А. Осмонов, Түлкү менен каздар (балдар үчүн ырлар) Б., 2015(Түзгөн Нурлан Калыбеков)
4. Ж. А. Чыманов Кыргыз тили: Сабактын теориясы жана практикасы, Б.: 2007, 13-б.

---

⁴ Ж. А. Чыманов Кыргыз тили: Сабактын теориясы жана практикасы, Б.: 2007, 13-б.